

TÖZSÉR ÁRPÁD
MI JÖN MÉG?

1.
*Mi jön még? Cézium-lángban Ázsia,
Cthulhu a kozmoszt készül lelakni,
a Föld skizo-tér, aposztázia
s az őrutazás hatalmi hakni.*

*Megtérsz Kinából, Alma-Atából,
a Plejádokból alhaza-rögre,
s taszit bár a turistaszemetes távol,
a lét turistája maradsz örökre.*

2.
*Rég elhagytak a látszatok,
maradt a vándorló lélek
s a szavak – velük még játszhatok,
a szó még hiszi, hogy élek.*

*A szó..., ó, a szó hiszékeny szép szüz,
és minden verssel szüzebb,
aztán róla is kiderül: vélt tűz,
veled hüny, akár a hü eb.*

EGYÜTT

EGYÜTT 2024 / 1

EGYÜTT

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XXII. évfolyam | 2024 | 1

FINTA ÉVA, FODOR GÉZA, LATOR LÁSZLÓ, TÖZSÉR ÁRPÁD,
SZ. KÁRPÁTHY KATA, VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ, ZÁN FÁBIÁN BALÁZS versei,
DALMAY ÁRPÁD avatóbeszéde, ifj. KISS FERENC levele,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ laudációi, ORTUTAY PÉTER önvallomása,
KÉSZ BARNABÁS, KOVÁCS SÁNDOR, DUPKA GYÖRGY tanulmánya

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2024/1

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábian László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marczák Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábian Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),

Nagy Zoltán Mihály alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

**Petőfi
Kulturális
Ügynökség**

**Nemzeti
Kulturális
Alap**

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Petőfi Kulturális Ügynökség, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával.

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai
elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában:
<http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült: RIK-U Kft.-ben
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

SZ. KÁRPÁTHY KATA: Esti séta (vers).....	4
MEGHALT FODOR GÉZA (nekrológ).....	8
FODOR GÉZA: Ily ránk vert sorssal (vers).....	9
FINTA ÉVA: Margit a rózsza; Régi pajtásom távozása (versek).....	10
DALMAY ÁRPÁD: Avatóbeszéd.....	13
ifj. KISS FERENC: Emléktábla-avatásra (levél).....	16
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Világtalan csillag (vers).....	17
LATOR LÁSZLÓ: Határon (vers).....	18
ZÁN FÁBIÁN BALÁZS: Atlantisz; Mézédés óceán (versek).....	19
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Az Együtt nívódíjasai: Ortutay Péter, Sz. Kárpáthy Kata (laudációk).....	21
ORTUTAY PÉTER: Elbeszéléseim margójára (önvallomás).....	24
KÉSZ BARNABÁS: A hagyományos magyar viselet Ugocsában (tanulmány).....	26
KOVÁCS SÁNDOR: Hányatott sorsú magyar emlékek a Borzsa mentén (honismereti tanulmány).....	52
DUPKA GYÖRGY: „Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!” Tragikus sorsú kárpátaljai GULAG-elítéltek, mártírok panteonja (adattára), 1944–1970 (tanulmány, XII. rész).....	75
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	96

KÉSZ BARNABÁS

A HAGYOMÁNYOS MAGYAR VISELET UGOCSÁBAN¹

A kárpátaljai néprajzkutatás egyik legkevésbé feltárt szegmense a viselet-történet. Pedig ruha teszi az embert, mondják, és a viselete alapján régebben nemcsak azt tudhatták meg bárkiről, hogy mely társadalmi réteghez tartozik, milyen a családi állapota (pl. gyász), de az etnikai hovatartozását is meg lehetett állapítani. Sőt mi több, a tradicionális viselet tájegységenként, sőt falvanként is különbözött, mígnem az utóbbi bő fél évszázad globalizációs folyamata véget nem vetett az évszázados hagyományoknak.

Amikor népviseletről beszélünk, elsősorban a vidéki lakosok, az ún. „falusi parasztemberek” hagyományos öltözékére gondolunk, bár e témával foglalkozó kutatók sokféleképpen próbálták értelmezni a népviselet fogalmát.² Általában egyetértenek abban, hogy a népviseletre úgy is tekinthetünk, mint egy-egy hely, társadalom öltözködési gyakorlatára, méghozzá egy bizonyos történelmi korban. Kutatási témából kiindulva az egykori Nagyszőlősi járás³ magyar falvainak, elsősorban Salánk magyar, zömmel mezőgazdaságból élő lakosságának hagyományos viseletét mint a helyi anyagi műveltség fontos szegmensét, ugyanakkor e lokális közösség paraszti életformájának és nemzeti identitásának attribútumát kívántam tanulmányozni.⁴ Mivel ez a viselet egy-egy településen belül is változott az idők során, a források alapján reálisan

¹ Kész Barnabás doktori értekezésének VII. fejezete, rövidítve. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának (Néprajzi programja) keretében készült dolgozat címe: „A paraszti életmód tükröződése az ugocai magyarság tárgyi kultúrájában” (Kész 2018.). A fejezet eredeti terjedelme 25 oldal (a szakirodalom nélkül) és 30 oldal melléklet. Az eredeti szövegből elsősorban az adatközlők szó szerint leírt közlései, a módosabb és szegényebb családok viselet-együtteseinek összeírásai, valamint a melléklet (Kész 2018a.) szöveg- és képanyagának nagyobb része maradt ki. A szerző e témából írt korábbi ismeretterjesztő tanulmányát lásd: Kész: 2016.

² Flórián 1997: 587–590; 2001: 11–15. A viselet kutatói közül többek között Bátyk Zsigmond, Györfly István, Palotay Gertrúd, Kresz Mária, Gáborján Alice, Fél Edit és Hofer Tamás nevét említhetjük meg.

³ A 2020. évi közigazgatási reform óta a Beregszászi járás része.

⁴ Az elzárt és hagyománytisztelő település ebből a szempontból az átlagosnál jobban kutatható, ezért például szolgálhat a többi ugocai település népviseletének tanulmányozásához. Több kevésbé elzárt ugocai településen viszont az volt a helyzet, mint a Ratkó Lujza által kutatott szatmári falvakban: mire megindult a gyűjtés az 1990-es években, már nem volt mit gyűjteni. (Ratkó 2014: 539.)

kutatható korszaktól (a 19. század vége) a polgárosodásig és a népviseletből való kivetkőzésig (20. század dereka) kíséreltem meg rekonstruálni az ugoccai hagyományos öltözetet, összehasonlítva azt az ungi, beregi, máramarosi népviselettel. Fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy „kárpatjaljai népviselet” mint olyan, nem létezik, s ez vonatkozik a tárgyi műveltség többi szegmensére is. Ellenben beszélhetünk ugoccai, beregi, ungi, máramarosi, vagy akár tiszaháti, felső-Tisza-vidéki stb. viseletekről. Állításomat arra alapozom, hogy a kárpatjaljai magyarság egy Trianon által létrehozott, egységesnek nem tekinthető „kényszerközösség”, amely egymástól kultúrájában, mentalitásában máig is eltérő kisebb tájegységekből, illetve csoportokból áll, bár a sorsközösség évtizedei alatt ezek a sajátosságok valamelyest tompultak.

A Kárpátaljára ellátogató szláv néprajzkutatók csodálkozva látták, hogy az itteni magyarság, bár évszázadok óta több más nemzetiséggel él együtt, makacsul ragaszkodik hagyományaihoz, kultúrájához, így megőrizte viseletének sajátos vonásait is.⁵ Igaz, a történelmi események, a végvárak szerepének betöltése nyomot hagytak a kárpátjaljai magyarságban is. A 20. század második felében a vidéken élő hagyományos közösségek olyan óriási változást értek meg, amely a történelmük folyamán százévnyi időintervallumban sem történt meg. Mindez rányomta bélyegét mind az anyagi, mind a tárgyi kultúrára. Móricz Kálmán két határvonalat jelöl meg a Kárpátalján legmarkánsabbnak mondható lokális variáns, a nagydobronyi viselet átalakulásában:

„... a ma élő idős emberek elmondása alapján... legfeljebb 80–90 évre visszamenőleg tudjuk rekonstruálni a helyzetet. A visszaemlékezések szerint az 1919–20-as és az 1944–45-ös rendszerváltozás a ruházkodás terén is határvonalat jelentett. A tízes évek végéig élt a faluban a hagyományosnak mondható népviselet, melyben a házi készítésű ruhadarabok, az egyszerűbb díszítések domináltak. A csehek alatt a jómód növekedésével mind több és változatosabb, díszesebb alapanyagra tettek szert az üzletekben, vásárookban. A második világháború után a dobronyi ruha teljesen visszaszorult, az itteniek is a modern divatot kezdték követni.”⁶

Ezt megerősíti az említett ungi településen kutató Zorkóczy Miklósné magyarországi babakészítő népi iparművész is, aki szerint Nagydobronyban a kivetkőzés a nincstelenség miatt szinte egyik napról a másikra következett be az 1970-es években.⁷

⁵ Гроздова 1972: 105–107.

⁶ Móricz K. 1995: 116.

⁷ Zorkóczy 1998: 2.

Azt hiszem, e határvonalakat Ugocsa vonatkozásában is alapul vehetjük, mellőzve a viselet változásának kisebb intervallumokra való lebontását. A tárgyi műveltség észrevehetőbben nagyobb mértékben sínylette meg a cseh-szlovák, illetve a szovjet éra kezdetét jelző változásokat. Ezek a változások folyamatosan mentek végbe: a hagyományos viselet darabjai közé fokozatosan keveredtek az új elemek (gumicsizma és bakancs, a vászonruhánál melegebb *pufajka* [steppelt vattamellény] és kötött mellény, szemellenzős tányérsapka és *usánka* [prémes füles sapka] stb.), míg nem a hagyományos paraszti viselet szinte teljesen eltűnt. Kárpátalján a kutató e témakör vizsgálatánál a szűkös írásos források mellett főként az emlékezetekben még élő adatokra és a családi fotográfiákra támaszkodhat, amelyek alapján megközelítőleg az 1900-as évek elejéig visszamenőleg tudja hitelesen kutatni a vidék lakóinak viseletét.

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NÉPVISELET KUTATÁSÁNAK FORRÁSAI

Az általam vizsgált időszak (a 20. század első fele) népviseletének kialakulására főleg a 19. századi leírásokból következtethetünk. A helyi magyarság viselete már ezt megelőzően is felkeltette a nyitott szemmel utazó értelmiségiek figyelmét. Így a neves huszártiszt-író, Gvadányi József a beregi Badalóban töltött évek (1763–1765) alatt érdeklődve tanulmányozta a helyi viseletet, melynek egyik jellegzetessége a guba volt. Megakadt a szeme a tiszaháti pártás leányokon, sarkantyús legényeken, s ez tükröződik a *Badalai Quártélyozás* című művében is.⁸

Uszkay Mihály a 19. század derekán már aprólékosan leírja az Ugocsához közeli beregi Tiszahát népviseletét a helyi népszokásokkal egyetemben. Adatközlésének különös értéke, hogy megkülönbözteti egymástól a falusiak és a pásztorok öltözetét.⁹

A beregi Tiszahát viseletéről pár évtizeddel később Lehoczky Tivadar is ír monográfiája második kötetében.¹⁰

Némi hasonlóságot találunk a tiszaháti népviselettel Batizi János leírásában, melyben a técsői magyarok öltözkékét jellemzi.¹¹ Batizi leírását

⁸ Gvadányi 1999: 4; 11–12; 17.

⁹ Uszkay 1996: 18–19; 22.

¹⁰ Lehoczky 1881: II, 183.

¹¹ Batizi 1997: 56.

illusztrálja a *Vasárnapi Újság* 1863. évfolyamában (400. old) megjelent, Kresz Mária által is közölt *Técsői magyar népviselet* c. ábrázolás, melyet ismeretlen grafikus készített P. Szathmáry Károly *A Tisza bölcsője* c. dolgozatához.¹² Ugyancsak a máramarosi magyarok viseletét dokumentálja a Viski néven publikáló Krüzselyi Bálint is.¹³

A későbbi források is bizonyítják, hogy ezen a tájon a hagyományos viselet nem volt túldíszített, de annál több archaikus elemet hordozott. Horkai Lajos református lelkész korabeli (1936) leírásában így jellemzi romantikus hangnemben a református salánki népet és viseletét: „*Viseletük egyszerű és magyaros, nyárban felszárig érő fehér rojtos gatyá, mellény, ujjas, pörgés kalap, télen fekete csizma-nadrág, de nem bocskor, csizma stb. A férfiak mintegy 30 évvel ezelőtt még viselték az 1–2 méter hosszú nyakkendőt, amelyet körülcsavartak a nyakukon, amely még a régi háborús idők maradéka volt és kitűnően védte a nyakat a kardvágástól. A nők, asszonyok viselete egyszerű fekete ruha, sehol egy kirívó szín, a leányok is legújabb időkig egyszerűen, de csinos magyar gazda leányokhoz illően öltöztek, ma már kezd a „nagykabát” divat bejönni, az öltözet azonban mégsem hódol a divatnak.*”¹⁴

A helyi lakosság konzervatizmusa ellenére a kivetkőzés Salánkon és a többi félreeső ugocsai településen is megindult, bár némileg később, mint a polgáriasodó, városokhoz közeli falvakban.¹⁵ A kivetkőzés egyik látványos bizonyítéka már az 1938–39-es években nyomon követhető. Ekkor a magyar csapatok bejövetele iránt érzett örömet reprezentálandó a kárpátaljai magyar falvakban a leányoknak *magyar ruhát* varrattak. A köztudatban sokáig ez a típusú ruha rögzült magyar viseletként. Jellemzője volt a fehér blúz, fehér, térdig érő szoknya, melyet nemzeti színű szalag szegélyezett, a fejre szintén nemzeti színű szalaggal szegélyezett pártát tettek. Sokan még napjainkban, a 21. században is tévesen ezt a mesterségesen összeállított öltözéket tartják a *kárpátaljai népviseletnek*, ami gyakran a helyi néptáncosok fellépő ruhatárában is tükröződik.

Györfly István a következőképpen jellemezte ezt az újkeletű viseletet: „*Van ezen kívül még egy romantikus népviselet, jobban mondva népies jelmez, melyet a népviselet nélkülivé vált vidékek ifjúsága, továbbá az iparoselem ölt magára olykor-olykor, főleg a szüreti mulatságok alkalmával. Ez a*

¹² Kresz 1956: 211.

¹³ Viski K. 1996: 84.

¹⁴ Horkay 2011: 8.

¹⁵ Az utóbbiak példájával szolgál a kisnemesi településekhez tartozó Tiszapéterfalva, melynek lakóit a környező falvakban *nyakkendősöknek* gúnyolták *urizáló* öltözékük miatt.

viselet a legényeknél a nemzetiszínű szalaggal díszített bő gatya, lobogóujjú ing (a múlt század közepének népviselete után), a lányoknál ugyanazon kor európai népviselete: ingváll, pruszlik, szoknya, melyen a magyarságot a pruszlik arany zsinórozása és a dúsan alkalmazott nemzetiszínű szalag jelképezi. Felesleges mondanom, hogy ez a női viselet nem hagyományos, mégis az iskolákban nagyon el van terjedve, mint „magyar ruha”.¹⁶

Az 1930-as években Csomár Zoltán még fellelte Ungban is a hagyományos viselet elemeit, amelyet ekkoriban kezdtek elhagyni. 1939-ben azt írta, hogy a szegény lakosság jobban őrzi a hagyományos viseletét, mert anyagi helyzete erre rákényszeríti, miközben a módosabbak inkább gyári szöveteket vásárolnak. Különösen gyorsan változott meg az ungi lakosság viselete a csehszlovák időszakban. Érvényét veszítette az a törvényszerűség, miszerint a szoknyák száma tükrözte a nők vagyoni helyzetét. A 30-as években az asszonyok már csak egy szoknyát viseltek, de azt olyan dús ráncokba szedték, hogy a régi *sokszoknyára* emlékeztetett. Igaz ez a viselet kevesebb kiadással járt, mert a régi sok szoknya anyaga helyett egy női ruhára elég 3–4 méter.¹⁷

A kiveszőfélben lévő beregi viseletről ékes információkat közölt az 1939 és 1942 között a Szernye-mocsár falvait kutató Gönyey (Ébner) Sándor.¹⁸ Gönyey leírását Botlik is idézi Gátról írt monográfiájában.¹⁹ A *szovjetrendszer* évtizedei alatt teljesen egyeduralkodóvá vált a konfekcióáru, a nagy olvasztótégely nem tűrte az egyedít. A kommunista vezetőség által támogatott ügynevezett *kultúrbrigádok* nem autentikus hagyományanyagot nyújtottak. A színes, sokszor a matyó és kalocsai, valamint a ruszin színvilág elemeit is ötvöző fellépőruhákat fogadták el abban az időben *magyar ruháknak*.

Az 1960-as években a Szovjet Tudományos Akadémia néprajzosai kuttattak a kárpátaljai magyar falvakban, akik megpróbálták rekonstruálni a 20. század 20-as éveinek hagyományos viseletét. A kutatások eredményeit Grozdova I. dolgozata foglalta össze.²⁰

Más szemszögből közelíti meg a kárpátaljai népviseletet Kopriva Attila kárpátaljai művész, néprajzkutató. *Hímzések a kárpátaljai magyarok népviseletében* című, ukrán nyelven kiadott értekezésében írja, hogy a beregi, ungi, ugoicsai és máramarosi magyarok ruházata nem volt túlszűfolyva hímzésekkel. Ennek oka a szerző szerint a magyarok sajátos esztétikai érzéke és ízlése,

¹⁶ Györfly 1983: 479.

¹⁷ Csomár 1998: 75–76.

¹⁸ Gönyey É. 1942.

¹⁹ Botlik 2000: 134–135.

²⁰ Гроздова 1972: 105–107.

amely ellentmond a szláv nyelvű *bojkók, lemákok és huculok* esztétikai normáinak, másrészt a kárpátaljai magyarok meg akarták különböztetni magukat a környező ruszinoktól. Kopriva szerint a kárpátaljai magyar népviselet a díszítettsége terén nemcsak a környező szláv népek viseletétől marad el, de a Kárpát-medence középső és nyugati területein élő magyarokétól is.²¹

Kopriva Attila egy ukrán néprajzkutató, Poljanszka O. kutatásaira támaszkodik, aki szerint a 18. század végétől a 19. század közepéig a magyar lányok színes, főleg piros szalagokkal ellátott pártát viseltek, amelyet hímzéssel, gyöngyökkel díszített atlasz szövet borított. A férjes asszonyok két kendőt kötöttek: egyiket a fejükre, a másikat pedig a vállukra vették. A női inget gyakran hímezték ki vékony fekete selyemfonallal, sima hímzéssel. A női viseletet ezen kívül a szoknya, a kötény, a *pruszli (pruszlik)* és *rékli* egészítette ki.²²

Mint Kopriva írja, a férfiak és a nők egyaránt kedvelték a rackajuh hosszú szőrű gyapjából szőtt fürtös gubát. A guba szélét posztóval szegélyezték. A nyak szegélyének két sarkába két posztógombot varrtak, ez volt a *guba szemé*. Técső környékén nagy, 7–10 cm-es posztógombokat is készítettek. Csak a legmódosabb parasztok engedhették meg maguknak a 19. században, hogy báránybundát vagy cifraszúrt vásároljanak maguknak.²³

A kutató szerint a 19. századi férfiviselet jellemző darabja a lobogó ujjú ing volt, melyre pitykegombos ujjast vagy *ujjatlan réklit* öltöttek. A gyermekek mellényét virágmintás hímzés is díszíthette. A magyarok a kék, piros, zöld és fekete színeket kedvelték. Kék vagy fekete ujjasaikat nem hímezték, viszont az ujjakat és a mellrészt zsinórozással és gombokkal díszítették. Fényes gombok díszítették a lajbit is. A ráncokba szedett, széles *bő gatya* alja rojtzott volt, *korcát* gyakran díszítették szőtt vagy hímeztet minták. A módos parasztok zsinórozott szűk nadrágot hordtak. Télen a gatya fölé kék színű posztónadrágot húztak.²⁴

Ezt követően Kopriva Attila a 20. századi viseletet ismerteti. Mint írja, a század elejétől változatosabbá vált a ruhatár. Az Ung megyei női viselet néhány alsó- és felső szoknyából, háziszöttes vagy bolti szövetből varrt kötényből állt. Az ujjatlan alsó ing fölé rövid, de széles, fodros ujjú fehér inget öltöttek, melyet színes hímzés dekorált. Az Ung-vidéki ingek rövi-

²¹ Коприва 2008: 3–4.

²² Коприва 2008: 5–8; Poljanszka é. n. Lásd még: Flórián 2001: 186–189.

²³ Коприва 2008: 8.

²⁴ Коприва 2008: 9.

debbek voltak, a beregi és ugoicsai ingek viszont térdig is értek. Az ing díszítésének nemcsak esztétikai jelentősége volt, de viselője korát, családi és társadalmi helyzetét is tükrözte. Az idősebb nők inge egyre kevésbé volt díszes.²⁵ Az idős nők fekete viseletét zsebekkel ellátott, durva kendervászonból szőtt kötény egészítette ki. Az inget néha szintén csak fekete hímzéssel varrták ki. A 19. századi, fõnt bemutatott kötényformák újabbakkal bővültek. Formája, színe különböztette meg az *aratókötõt*, a *félkötõt*, a *gyûrókötõt*, a *katrincát* (kerek kötény), a *melles kötõt*, a *nagykötõt*, a *surcot* (szögletes kötény). Valamennyi hasonló anyagból készült, de leggyakrabban a *gyûrókötõn*, a *katrincán*, a *melles kötõn*, a *nagykötõn* és a *surcon* volt hímzés. A hímzés a kötény alsó részén foglalt el egy széles vízszintes sávot. A növényi ornamentumok mellett előfordultak állat- és növény-, ritkábban emberábrázolások is. A gyári szövetek elterjedésével igen gyakorivá váltak a színes fonott rojtok, melyeket két vagy több sorban varrtak a kötényre.

A kötött vállkendők színe leggyakrabban fekete vagy fehér volt, de voltak háziszõttés vállkendõk is. A négyzet alakú ruhadarabok egy-egy oldala a 1,5–2 métert is elérte, széleit sűrû rojtozás szegélyezte. Az átlósan kettéhajtott vállkendõt a vállra vetették, sarkait hátul deréktájon kötötték meg. A vállkendõ színes hímzése és rojtozása a viseletnek gazdag és ünnepi jelleget adott. Ugyanakkor itt is jelen volt az említett mértéktartás, visszafogottság. Kopriva Attila is kiemeli a nagydobronyi viselet közismerten színes, unikális jellegét. A szerzõ szerint e hagyományos népviselet azért maradhatott fenn, mert a nagydobronyiak mereven elzárkóztak nemcsak a ruszin lakosságtól, de a környékbeli magyar falvaktól is.²⁶

A férfiviselet jóval visszafogottabb színû volt. Hímzés még az ingeken sem fordult gyakran elõ. Az ingujjat és a hosszú ing mellrészét sokszor rojttal, csipkével díszítették. Különlegesek voltak az úgynevezett lakodalmas ingek. A hétköznapiól eltérõen ezeknek rendkívül széles, *lobogó* ujjuk volt. Az ujjak végét kivágások díszítették, melyeket eleinte fehér, majd a 20. század elejétõl piros, kék, ritkábban sárga cérnával varrtak körbe. A kivágások mellett két díszítménysáv húzódott, kétféle motívumokat hímezve rájuk. Szokás szerint az ilyen ingeket a menyasszony házában varrták, majd a vőfélyek vitték el a vőlegénynek. A lakodalom után az inget a temetésre tették el. A szerzõ megjegyzi, hogy a férfiak gatyájának szárát csipke vagy

²⁵ A szerzõ felhívja a figyelmet a hímzés színének változékonyságára, miközben a minták viszonylag kevésbé változtak. (Kopriva 2008: 10.)

²⁶ Kopriva 2008: 11–12.

fehér rojt szegélyezte, ellentétben a románokkal, akik geometriai hímzéssel díszítették. Télen a fehér vászongatya helyett fekete, meleg *priccses nadrágot* húztak. A szegények a posztó kímélése végett a nadrág ülepére és térdeplőjére bőrfoltot varrtak. A férfiviselethez tartozott a *lajbinak* nevezett rövid, fekete mellény, melyet selyemből vagy gyapjúból varrtak. A beregi *lajbit* egy darab, vállon átvetett szöveta darabból szabták ki. Az első részt hosszában kettévágták, ezt majd 10–12 apró fehér gomb fogta össze, emellett kivágták a karmélyedéseket is. Voltak más típusú, vállvarrásos mellények is, jobb első oldalukon órazsebbel, ezeket a módosabb férfiak viselték. A férfi mellények óngombok és zsinórhurkok segítségével gombolhatók össze. Úgy a női, mint a férfi mellényeket gyakran díszítették *cakkoknak* nevezett, háromszög alakú szöveta darabokkal és zsinórozással.²⁷

A férfiviselet fontos összetevője volt a *surcnak* nevezett négyszögletes kötény, melynek volt hétköznapi és ünnepi változata is.²⁸

Nősülés előtt a legények keskeny bőrvet viseltek nyomott virágmin-tákkal. A lakodalom napján, amikor a menyasszony fejét kendővel kötötték be, a vőlegény lecsérélte ezt a díszes kamasz övet férfihez illővel. A 19. században az idősebb férfiak gyakran fokossal, kígyófejes sétapálcával vagy egyéb bottal jártak.

A nyári ruha télire váltása vagy fordítva valamelyik egyházi ünnephez (húsvét, karácsony) kötődött, a gazdasszony már az ünnep előtt kikészítette a családtagok ruháját.

AZ UGOCSAI NÉPVISELET

A vidék népi öltözködésének a szakirodalomban leírt általános ismeretése után térjünk rá közvetlenül az ugoicsai népviseletre, melyről György Horváth László és Lajos Mihály falumonográfiájában is szó esik.²⁹ E viselet elemeit a kollektív emlékezetben őrzött hagyományanyag, valamint a családi archívumban megmaradt fotográfiák alapján a 20. század elejéig többé-kevésbé nyomon lehet követni. A hagyományos társadalomban az egyén, a család sorsfordulóit (komaság, konfirmálás, első áldozás, katonaság, eljegyzés, lakodalom, temetés) örökítette meg fotográfia.

²⁷ Коприва 2008: 13.

²⁸ Poljanszka kézirata szerint az ünnepi surcot piros és kék színű hímzés díszítette, mely helyenként változott. Fő motívumok: csillag, szív, madár, leggyakrabban galamb. (Полянська é.n.: 8.)

²⁹ György Horváth – Lajos 1998: 137.

A viselet felosztását a néprajzi szakirodalomban megszokott módon a hajviselet tárgyalásával kezdem. A visszaemlékezések szerint Kárpátalja-szerzte a lányok hosszú, fonott haját viseltek.³⁰ Az asszonyok már kontyba fogták a hajukat, a férfiak pedig egészen rövidre nyírt haját viseltek. Az egykoron ünnepi viseletként szereplő pártáról nem tesznek említést az adatközlők, csak a főt említett „magyaros ruha” tartozékaként tér vissza a 20. században. Szalagot, pántlikát viszont szívesen kötöttek a hajukba a lányok.

Morvay Judit szerint a salánki asszonyok vasárnap a hajukat választás nélkül simán hátrafésülték, egy ágba fonva, de akinek sűrű haja volt, az két ágba is fonhatta. A hajfonatot vagy csomót magasan a tarkó fölött rögzítették, ennek *koszorú konty* vagy *koszorú* volt a neve. A századforduló táján a konty rögzítésére hajtút használtak.³¹ A nőknél a hosszú haj viselete a visszaemlékezések szerint kb. az 1960-as évekig természetes volt. Aztán megszokottá vált a rövid haj, amelyet gyakran hajcsavarok segítségével tettek hullámossá.

Míg a korábbi évszázadok során a férfiak hol csimbókba font hosszú haját viseltek, hol kopaszra borotválták a fejüket, a 19. századtól kezdve, az általános katonáskodás következtében a körhaj, majd a rövidre nyírt frizura vált általánossá. A férfiak, legények haját valamelyik ügyes kezű családtag vagy szomszéd nyírta. A régi fényképek tanúsága szerint, míg a városiak a hátrafésült haját kedvelték, a falusi férfiak inkább „angolosan”, baloldalon elválasztva, oldalra fésülték a hajukat és hajkenőccsel lesimították.³² A férfiak hagyományosan bajuszt viseltek, melynek hossza egyre rövidült. Ellenben a szakáll a magyar paraszti hagyományban nem volt elterjedt.

A fejfedők is nemenként különböztek. Ünnepélyes alkalmakkor a lányok pártát tettek fel, amely az úri osztály ruhatárából került a parasztsághoz.³³ Az idősebb lakosok még emlékeznek arra, hogy az asszonyok *fűkötőt* varrtak maguknak és azt is viselték. Morvay Judit gyűjtéséből tudjuk, hogy a 19. század végén a salánki menyasszonyok fekete szalagos, merevített, az áll alatt megkötött, fekete *fűkötőben* esküdtek. Másodsorra a ravatalon került a fejükre ez a fejfedő, ebben temették el őket. Hétköznapiokon az idősebb asszonyok kizárólag kendőt viseltek a fejükön, amely posztóból, *kázsmérből* vagy más anyagból készült, alatta pedig nem viseltek főkötőt, tokot vagy más merevítőt. Télien fekete vagy kávébarna színű, meleg *nagykendőt* is kö-

³⁰ Katona F. 1943–1944: 41.

³¹ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

³² Flórián 1997: 711.

³³ Gáborján 1969: 20.

töttek a fejkendő fölé, mely posztóból vagy harasztból készült, és a vállat is betakarta. Szalmakalapot a nők még a mezei munkálatok alatt sem viseltek.³⁴

A fejkendő viselete a leghosszabb ideig a templomra terjedt ki. Itt viszont a lányok fejkendő nélkül, hajadon fövel jelentek meg.³⁵ Napjainkban már az is előfordul, hogy templomba menet a fiatalasszonyok nem kötnek kendőt.³⁶ Általában a papné fejviselete a mérvadó.³⁷ A fejkendő kötésének módjáról, a kalapformáról sokszor meg tudták állapítani a viselője hovatarozását. Az idősebb asszonyok ma is az álluk alatt kötik meg háromszögre hajtott kendőjüket, mely általában sötét (fekete vagy barna, esetleg nyáron világos vagy mintás) színű.³⁸ A hátrakötött kendőt csak a nyári forróságban, a mezei munkák során viselik.

Talán a kalap volt a salánki népviselet legjellegzetesebb eleme, mely valamikor a 19. században válthatta fel a süveget. Házasesembert még a 20. század derekán sem lehetett kalap nélkül az utcán látni. Mint a szakirodalomban olvashatjuk, „... *meglett férfi, családfe csak a templomban, egyébként sok helyen még a házban is csak evés közben vette le és tette kalapját maga mellé a padra.*”³⁹ Kresz Mária írja: „*A beregi Tiszaháton is széles az öregek kalapja, míg a legényeké »középszerű karimájuk«, – a pásztorok pedig az öregekhez hasonlóan nagy karimájú, zsiros kalapot viselnek.*”⁴⁰ A jellegzetes salánki kalapot például kalapossal csináltatták Nagyszőlősen, s mindig a menyasszony ajándékozta a vőlegényének. A kalap elkísérte a férjet utolsó útjára is, bekerült a koporsóba. Csak azok a kalapok maradtak meg a családok tulajdonában, amelyek gazdája nem otthoni földben nyugszik. A szibériai lágerekben elhunyt apák fejére sem került rá férfiúi méltóságuk jelképe, a salánki kalap. A *biblinkalapnak* vagy pántlikás kalapnak nevezett salánki posztókalap fekete színű volt, kissé alacsonyabb a környéken megszokott formánál, az átlagosnál némivel szélesebb, vízszintesen álló, kemény karimával. Három ujjnyi széles selyempántlika szegélyezte, melynek

³⁴ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

³⁵ Az etnikailag vegyes településeken, például Csepében azt tapasztaltam, hogy a görögkatolikus lányok is kendővel a fejükön lépnek be a templomba.

³⁶ Ez csak a reformátusok és a magyar görögkatolikusok esetében fordul elő.

³⁷ Csizsár Árpád is megjegyzi, hogy a pap, a papné, a zsidó kupecsek, az iparosok, az iskolázott „kisasszonyok” és némileg az agglegények viselete elütött a paraszti viselettől. (Csizsár 2002: 23–27.)

³⁸ Érdemes összevetni a szatmári női viselettel. (Csizsár 2002: 20–23.)

³⁹ Flórián 1997: 713.

⁴⁰ Kresz 1956: 70.

masniját kartonpapír merevítés tartotta. Flórián is megjegyzi, hogy a kalap mellé a legények bokrétát tűzhettek árvalányhajból, a húséget jelképező rozmaringból vagy más virágból.⁴¹

Télen a férfiak kalap helyett fekete színű, prémes, bélelt kucsmát viseltek, melynek tetejét benyomták.⁴²

Ami az ékszerekre illeti, az ugocsai lányok és fiatal asszonyok a 20. század elején 2-3 sor fehér gyöngyből font *kalárist* viseltek a nyakukban és *fülbevalót* a fülükben. Főleg az hordott ezüst fülbevalót, akinek a szeme fájt, attól meggyógyult.⁴³

A hagyományos paraszti viselet legfontosabb alapanyaga a kendervászon volt, amelyet a 20. század első évtizedeiben vidékünkön minden háztartásban megtermeltek és megfontak. A vászonzóból aztán vászoninget varrtak, amelyet kifehérítettek, felső- és alsóruhaként egyaránt viseltek, ennek emlékét őrzik „fehércseléd, vászoncseléd” kifejezéseink:⁴⁴ Katona Ferenc szerint 1943-ban még Tiszaszászfaluban is általános volt a házi szövésű viselet.⁴⁵

Az ingváll csípőig ért, bevarrott vállrésszel készült. Az ujjá csuklógig ért, a csuklónál erősítették a karhoz. Az ujját általában úgy hordták, hogy könyök alá felgyúrták. Az ujjá szűk volt, de nem szoros. Díszítés jobbjára csak a nyakrészen volt.⁴⁶ Az ingek nyakkivágása elől volt, de az a férfinépektől eltérően sohasem volt lehajtott gallérú.⁴⁷ A salánki adatközlők emlékezete szerint az ingváll rövid ujjú volt, gallér, kivágás nélkül.

Alsó viseletként a nők ráncos *pendelyt* (alsószoknyát) viseltek, amely a korábbi hosszú ing kettéválásából keletkezett.⁴⁸ A pendely lábszárközépig ért és 3-4 szélből készült. A derékra derékpánttal erősítették, erre pedig madzag volt kötve. Morvay Judit szerint a gallér neve Ugocsában *kösnye*

⁴¹ Flórián 1997: 718.

⁴² Csiszár Árpád is megjegyzi, hogy hegyesre kitolva és föltre húzva parasztember nem viselt sapkát. A két világháború között a fiúk leventesapkát viseltek. Csak akkor viseltek a legények kalapot, ha a katonaságtól leszereltek. (Csiszár 2002: 27; lásd még: Györfly 1941: 337.)

⁴³ Magyar Néprajzi Atlasz I-IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁴⁴ Flórián 1997: 591; Györfly 1941: 341.

⁴⁵ Katona F. 1943–1944: 40.

⁴⁶ Magyar Néprajzi Atlasz I-IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁴⁷ Flórián 1997: 601.

⁴⁸ Szatmárban a pendely az asszonyoknál bokáig érő, a lányoknál rövidebb volt. A rövid ujjú vászon ingváll derékig ért. Az öregebbek viszont egy darabból álló hosszú, ráncos inget hordtak. (Csiszár 2002: 20.)

vagy *korc* volt.⁴⁹ Eresztéke, betoldása nem volt, hasitéka előlről nyílt. Nyáron és hétköznapokon a pendely volt a felső viselet is.

Ünnepekkor, hidegebb időben színes, üzletben vásárolt anyagból még vettek a pendelyre ráncos szoknyát.⁵⁰ A lábszárközépig érő felsőszoknya neve *kabát*⁵¹ volt. Ez nyitott apró ráncokkal készült, nem volt vágott, a hasitékot pedig elől viselték rajta. A szoknya fölött mindig kötényt viseltek, mely majdnem körülérte a derekat.⁵²

Női alsónadrágot a visszaemlékezések szerint csak a második világháború után kezdtek el viselni. Ekkor kezdte a *kombinét* (kombiné) is felváltani a pendelyt. A salánki asszonyok általában egy alsószoknyát viseltek, mely lábszárközépig ért és nyitott apró ráncokba volt szedve. Három szélből készült, anyaga a hétköznapinak karton volt, az ünnepi *gyolcsalsóé* pedig fehér gyolcs.⁵³

A férfiviselet alapja az öltőruha (gaty+ing) volt.⁵⁴ A hagyományos háziszóttos vászon férfiing ujjja lobogós, *borjúszájú* volt a pásztoroknál, a parasztnál pedig szűkebb, kézelővel ellátott. Morvay Judit adatközlője szerint előfordult, hogy a pásztor a bő ingujjába szedte össze a frissen világra jött malacokat.⁵⁵ Az ing nem volt hímzéssel díszítve, kis állógallérral készült. A nyakrészt egy, később három gombbal zárták.⁵⁶ Az inget a mezőn dolgozva kieresztették, de különben nadrágba tűrve viselték. Fennmaradt darabok hiányában csak feltételezhetjük, hogy a férfiingek hosszú derekúak, bevarrott ujjúak voltak, a rövid derekú ingeket csak a pásztorok hordták. Az ing betoldásait *picóknak* (pöcök) nevezték.⁵⁷ Az ing kiegészítője volt a

⁴⁹ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁵⁰ Télen a hosszú ingre vették fel a ráncos szoknyát, a blúzt, a nagykendőt. (Csiszár 2002: 20.)

⁵¹ Nagydobronyban, illetve az ugoccai cigánység körében ma is *kabátnak* nevezik a szoknyát. Györfly István is megjegyezte, hogy Bereg vármegyében *kabátnak* mondták a szoknyát. (Györfly 1941: 367–368.)

⁵² Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁵³ A korabeli fényképek tanúsága szerint a háziszóttos szoknya és ing mellett már az első világháború után kezdett terjedni az *egészruha*, *blúz*, *rékli* is. (Lásd még: Ratkó 2014: 596.)

⁵⁴ Lásd még: Ratkó 2014: 591.

⁵⁵ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁵⁶ Csiszár Árpád írja, hogy a szatmári férfiing nyakát „szatyinggal” (vékony szalaggal) húzták össze. (Csiszár 2002: 19.)

⁵⁷ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

Horkay Lajos által ismertetett hosszú fekete nyakravaló, melynek katonai és polgári párhuzamait a 17. századtól kezdve Európa számos országában megtaláljuk.⁵⁸ A 20. század első felében az adatközlők emlékei szerint a férfing már mandzsettás ujjú, lehajtott gallérú, végig gombolós volt, lehetőleg fehér „gyöngyházgombokkal”. A férfiak még a nyári forróságban, a mezei munkák során sem tartották illendőnek, hogy levegyék ingüket, mint ahogy a kalapjukat is csak evés közben, illetve lefekvés előtt vették le a fejükről.

Az ugcocsi férfiak télen-nyáron *gatyaszárba* jártak. Télen volt, aki a gatyára felhúzott egy házivászonból szőtt, szűk *ficfa-nadrágot* (füzfa gatyát) is⁵⁹. A 4 szélből készült bő gatyá szárközépig ért, s a *korcába* húzott *gatyamadzaggal* kötötték meg. Ennek befűzésére *gatyaráncolófát* használtak, amelyből még többet is felleltem Salánkon. E tájon csak fehér vászonruhát hordtak, *zsiros*, vagy kékre festett inget-gatyát nem, még a pásztorok sem. A férfiaknál később a gatyá csak a hétköznapi viselet része, aztán teljesen kikopik a viseletből. Viszont Salánkon még az 1960-as években is viselték a férfiak a vászonból szőtt bő gatyát. Az itt felgyűjtött gatyák vastag szövésűek, rövidek, alul rojtzottak. A durvább vászon munkaruhák mellett minden bizonytal voltak ünneplő, gyolcs gatyák is, amelyeket sűrű ráncolással és rojtozással díszítettek.⁶⁰

A helyi népviseletben tükröződnek a társadalmi különbségek is. Az egykor főleg jobbágyparasztk lakta Salánkon ugyan nem maradt nyoma a kismemesek és módos parasztk körében a 19. században meghonosodott kékosztó viseletnek (zsinóros magyar nadrág, dolmány, mente stb.), sem a férfiak és az asszonyok által hordott mentéknek, dolmányoknak, sem pedig a bőrből készült ruhadaraboknak (bekecs, ködmön, bunda, kankó stb.). A Nagyszőlősi járás valamennyi magyar települését felölelő, később pedig az ungi, beregi és máramarosi településekre is kiterjesztett, a Kárpátaljai Magyar Népfőiskola által szervezett fotódokumentum-gyűjtésünk során azonban szép számmal kerültek elő régi fényképek, amelyekeken még láthatunk zsinóros, pitykegombos dolmányokat, mellényeket, nadrágokat is, elsősorban a kismemesi falvakból.

⁵⁸ Flórián 1997: 598–599. Mivel e vászonviseleten nem voltak zsebek, a férfiak és a nők a vállukra vetett szőr- vagy vászontarisznyában hordták a tűzszerszámot, enivalót, apróságokat. (Csiszár 2002: 19.)

⁵⁹ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁶⁰ Flórián 1997: 607; Csiszár Árpád írja, hogy Szatmárban a *bőgatyát* az 1920-as évek végén már felváltotta a vászonból szőtt *szűkgatyá*, majd a vászon vagy zeig („*cájjg*”) vásári nadrág. (Csiszár 2002: 23.)

A paraszti vászonviselet egyetlen kékposztó eleme a Kresz Mária által is említett mellény (*lajbi*), valamint a posztóujjas lehetett.⁶¹ A szakirodalom részletesen leírja a zsinórozással, pitykegombokkal, fémkorongocskákkal díszített vagy egyszerű mellényeket, melyek a német Brustfleck, Leibl kifejezésekből magyarosodtak *pruszlikká* és *lajbivá*.⁶² A felsőruhák közül is az olesó guba terjedt el a suba és szűr helyett. Így a háziszóttas kenderviselet a 20. századig használatos maradt, főleg hétköznapi és nyári viseletként.

A szakirodalomból tudjuk, hogy az első világháború után jelentek meg a vásárolt anyagból varrt ruhadarabok, illetve a gyári konfekciótermékek. A csizmanadrág-ujjas együttes főleg téli viseletnek számított.⁶³ Színe fekete, anyaga általában posztó volt, kivéve a boltban vásárolt, illetve nyári viseletként használt darabokat. A gazdagabbak ujjasát és mellényét a 20. század derekáig zsinórozás díszítette. Az ujjas alá állig begombolt, galléros-mandzsettás fehér gyolcsinget vettek (nyakkendő nélkül, mert azt csak az urak és a zsidók hordtak).⁶⁴ Ez már gyári termék volt, hasonlóan a zsinóros-pitykegombos posztómellényt kiszorító, polgári jellegű *lajbihoz*. Az *ujjas lajbinak* is nevezett *nagy mándli* is a 20. század elején adhatta át a helyét gyári konfekció terjedésével a városias, fekete posztó télikabátnak, *nagyujjasnak*.⁶⁵ Az úgynevezett *priccses nadrág* sokáig tartotta magát. A szakirodalom szerint ez a magyar huszárvisellel együtt nyugatra került ruhadarab combon kiszélesedő, *breeches* nevű változata, mely *bricses*, *bricsesz* vagy *priccses* jelzővel került haza s vált népszerűvé a magyarság körében.⁶⁶ Ugocsában az idős férfiak még az 1990-es évek végéig ebben jártak templomba, mentek rangosabb eseményekre. A 20. század végére Kárpátalja-szerte felváltotta e viseletdarabot a pantalló.

Az időjárás hidegebbre fordultával az ingváll és pendely fölé a nők *lajbit* (*pruszlikot*), *blúzt*, *ujjast* és szoknyát vettek fel, ezenkívül a női viselet elengedhetetlen darabja volt a vállkendő. A szakirodalomban aprólékosan ismertetett vállkendő⁶⁷ különböző elnevezései ismertek a vidéken: *nagykendő*, *hárásztkendő*, *harasztkendő*, *bongyor kendő*, *bongyor nyakbavaló*, *nyakbavaló*. Volt vékonyabb és vastagabb fajta, főleg fehér, bordó vagy

⁶¹ Kresz 1956: 108.

⁶² Flórián 1997: 649, 657–658.

⁶³ A férfiak ünnepi viseletét a nadrág, csizma, ing, mellény és kalap alkotta. (Csiszár 2002: 23.)

⁶⁴ Lásd még: Csiszár 2002: 26.

⁶⁵ Flórián 1997: 650–651.

⁶⁶ Flórián 1997: 645.

⁶⁷ Flórián 1997: 659–660.

fekete színben. A zöldet, sárgát nem szerették, azt mondták, hogy oroszos. Fehéret csak a leggazdagabbak viseltek.⁶⁸

A téli felsőruházathoz tartozott még, mint már említettem, az ujjas,⁶⁹ amelyet nők és férfiak egyaránt viseltek. Ezt Salánkon a 20. század 30-as éveiben kezdte felváltani a Horkay Lajos által említett *nagykabát-divat*, majd pedig a *szvetter* és más modern ruhadarabok.

Az egykor a suba (bunda) szegényes változatának tartott, a szűrnél is olcsóbb guba a szomszédos Szatmárhoz, Máramaroshoz⁷⁰ hasonlóan Ugocsa jellegzetes ruhadarabjának is számított. Erre utal a szólás is: „*guba gubával – suba subával*”. Kresz Mária írja, hogy „*a gubát az ország egyik különösen szegény vidékén, az Alföld északkeleti részén hordták. Főleg Munkácson, Beregszászon, Szatmárnémetiben, Miskolcon, Gömör megyében és Debrecenben készítették.*”⁷¹ Györfly István szerint a gubaszövet készítése, a gubacsapás – mesterség szinten – Ungvár, Munkács, Beregszász felől a 18. század elejétől terjedt az ország belseje, az Alföld felé.⁷² A guba sima és fűrtös változatai tehát a mai Kárpátalja és Debrecen felől hódították meg a Kárpát-medencét, s ezek a vidékek őrizték meg legtovább a guba készítését. A szatmári, beregi Tiszaháton, Szamosháton még a 20. század elején is szőttek gubát. Ezeknek a rövid fehér gubáknak az utolsó példányaikat szinte napjainkig őrizték a felső-Tisza-vidéki asszonyok.⁷³ Bár a guba elsősorban a köznép viselete volt, néha a nemesek is felvették. Bár a gubát mindkét nem viselte, a férfiak és a nők gubájának szabása eltért egymástól.⁷⁴ Az ünnepélyes felsőruhaként is szereplő guba elterjedtségéről tanúskodik egy dél-ugocsában gyűjtött szólás is: *Örök harag – gubadarab*.

Morvay Judit salánki kutatásaiból arra következtethetünk, hogy a nők sem harisnyát, sem ködmönt és kisbundát nem viseltek, mint ahogyan a férfiak körében is ismeretlen volt a szűr és a bőrmelles is.⁷⁵ A női kisbunda csak

⁶⁸ Móricz K.: 1993:141.

⁶⁹ Az ujjas bélelt, deréktól valamivel hosszabb, rövid kabát volt. A legtöbb férfi ezt viselte télen is, csak jól alálöltöztek. A vastagabb anyagú, melegebb nagyujjast csak a leggazdagok viselték. (Csiszár 2002: 20.)

⁷⁰ Luby 1927: 145; Ratkó 2014: 603–610.

⁷¹ Kresz 1956: 36.

⁷² Flórián 1997: 630.

⁷³ Flórián 1997: 632.

⁷⁴ A férfigubának kerek ujjá, az asszonygubának pedig lapos ujjá volt. A guba *szemét* összetekert posztóból készítették, *cifrának* vagy *rózsának* is nevezték. (Luby 1927: 154.)

⁷⁵ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

a 20. század második felében jelent meg a vidék falvaiban. Kesztyűt sem hordtak, mint ahogyan a legények sokszor még a munkavégzést akadályozó nagyujjast is szőgyellték télen fölvenni, mondván: *Aki mozog, nem fázik.*⁷⁶

Mint már említettem, a férfiak és a nők ruházatának elengedhetetlen kelléke volt a kötény. Ezt a szakirodalom mint a társadalom felsőbb köreiből a parasztságtól „felemelkedő” öltözetemet tartja számon, szemben az úri osztálytól „leszálló” más kultúrjakkal.⁷⁷ A nők sokszor a szoknyájuknak azt a részét, amelyet a kötény takart, olcsóbb anyagból varrták, mint a látható részeket.⁷⁸ A kislányok is kötényt viseltek.

A szakirodalom szerint a félkötényt a 19. század elejétől nemcsak a molnárak, kőművesek, tímárok és más mesteremberek kötötték maguk elé, de az állatok körül foglalatostudó földművesek is. Így vált a kötény a vászongatyás, majd a nadrágos hétköznapi, sőt ünnepi viseletek elmaradhatatlan tartozékává.⁷⁹ Morvay Judit szerint a salánki férfiak a 20. század első felében még kötőnek nevezett keskeny, háziszöttes kötényt viseltek.⁸⁰ Később a férfiak inkább a sötétkékre festett surcot kedvelték, melynek elterjedt egy hosszított, nyakba akasztható felsőrésszel ellátott formája is. Ez utóbbit főleg a mesteremberek kedvelték. A surc a hétköznapi viselet részét képezte, templomba például illetlenség lett volna surcban menni.⁸¹ A surc viselete a 21. századig megmaradt Salánkon, Gyulán, Aklihegyen, Öregakliban stb., az idősebb emberek ma is szívesen viselik munkavégzés közben, hogy ruhájukat kíméljék.

A lábbeli viselete a magyar településeken Kárpátalja-szerre hasonló volt. A kárpátaljai magyarok kollektív tudatában a bocskor viselete a szlávokhoz köthető. Az adatközlők szerint a ruszin aratómunkások hozták magukkal a magyar falvakba eladásra bocskort. Ugyanakkor Morvay Judit 1969-es gyűjtése szerint nyáron a salánki magyar férfiak is hordtak bocskort, s aratáskor az asszonyok is kerek, beráncolt orrú bocskort húztak a lábukra, amiről a kutató vázlatrajzot is készített.⁸² A szakirodalom szerint a kerek orrú bocskort

⁷⁶ Móricz K. 1995: 119.

⁷⁷ Flórián 1997: 662.

⁷⁸ Gáborján 1969: 21.

⁷⁹ Flórián 1997: 663.

⁸⁰ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁸¹ „Munkavégzésnél a férfiak és a nők a ruha fölött mindig hordtak kötőt. Ezek sötétkék surc vászonzól készült félkötők voltak. A férfiaknak vászonzól volt szélesebb, ugyancsak derékon hátul megköthető nagy kötőjük.” (Csizsár 2002: 20.)

⁸² Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

az alföldi magyarság borjúsájú bocskorként ismeri, s Herman Ottó ezt tartotta a magyar bocskorformának.⁸³ A bocskor viselését a Tiszaszászfaluban 1943–44-ben gyűjtő Katona Ferenc is alátámasztja.⁸⁴

A magyarok tehát leginkább csizmát viseltek, de nem mindig. Nyáron általában mezítláb jártak (főleg a nők és a gyerekek), télen és ünnepnapokon viseltek csizmát, később cipőt. A csizmát, s egyesek később a cipőt is főleg a tiszaujlaki csizmadiákkal készítették, akik Ugocsában a leghíresebbek voltak. A férficsizma kemény vagy rogyós szárú, szegezett talpú, hátul varrott, fekete színű *bokszcsizma* volt. A női csizma régebben oldalt varrott, keményszárú, szegezett talpú volt. A színe ennek is leggyakrabban fekete volt, de egyik adatközlőm lánykorában piros csizmát is viselt. Aki tehette, két pár csizmát is csináltatott magának. Az egyik ünneplő, a másik hétköznapi célt szolgált, de így esős időben az átázott csizmát is fel lehetett váltani. A csehszlovák időben terjedt el az olcsó, de vízhatlan gumicsizma, a szovjet érában pedig a szintén olcsó, műbőr *kirza csizma*. Ahogyan korábban az elnyűtt csizmák szárát bocskorként lehetett hasznosítani, a kilyukadt szárú gumi- vagy *kirza* csizma szárának levágásával az alsó részt mezei munkákra még sokáig felvehették.

A 20. század derekáig a falusi nők nem hordtak *szandát* és papucsot (a férfiak sem). Az 1969-es gyűjtés szerint újabban egy tiszaujlaki cipésztől vásároltak az asszonyok magas sarkú papucsokat.⁸⁵ Néhány fennmaradt darab tanúsága szerint viszont a mezei munkák során, esetleg nádvágáskor vagy hidegben, sárban való közlekedéshez hordhattak fapapucsot, mely jól védett a szúrós tarlótól, s amelyet a magyar szakirodalom *klumpa* néven ismer.⁸⁶

Végezetül a csecsemőkelengyét említeném. A *pókásnak* nevezett, régebbi ingekből, gatyákból hasított rongydarabokat, kisingeket, kisfökötöket stb. az anya, illetve az egy háztartásban lakó nagyanyák adták az újszülöttnak. Megszületése után a gyermeket három hétig a *pókaruhába* tették: szorosan lekötötték kezét-lábát, hogy meg se tudjon mozdulni. A *pókaruha* egy nagy darab vászon volt, amit *pókakötőnek* nevezett hosszú szalaggal kötöztek körbe. A gyermeket otthon *bőcsőbe* tették, a mezőn lécekre erősített párnahuzatba (*rengő*) fektették, később pedig a kicsit ülőszékbe vagy állószékbe rakták. Iskolás korukig a gyerekek öltöztetése nem okozott gondot. Hétköznapra megtette egy kis ing vagy az idősebb testvér kinőtt ruhája. Csak az iskolás

⁸³ Flórián 1997: 687; Györffy 1941: 359–361.

⁸⁴ Katona F. 1943–1944: 40.

⁸⁵ Magyar Néprajzi Atlasz I–IV. Morvay Judit gyűjtése 1969-ben. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest, III.

⁸⁶ Paládi-Kovács 2001b: 848; Flórián 1997: 689.

korú kislányok kaptak *viganót*, a fiúk pedig kis öltönyt, de gyakran előfordult, hogy a lábbeliben felváltva mentek iskolába a szegényebb sorsú gyerekek.

Összegzésül tehát megállapítható, hogy a jelenlegi Kárpátalja más lokális viseleteinek nagyobb részéhez hasonlóan az ugcocsi hagyományos ruházat nem volt díszes, csillogó, de annál több archaikus elem lehető fel benne. Főleg a színes nagydobronyi népviselettel összevetve szembevetendő a helyi népviselet puritán egyszerűsége. Elsősorban az idősebb korosztály esetében feltűnő a visszafogottság, a fekete-fehér színvilág.⁸⁷ E szegényesnek tűnő táji viselet azonban nem annyira a magyarlakta területek átlagánál alacsonyabb életszínvonalal magyarázható, hisz lényegében ugyanazt hordták a módosabb gazdák is, akiknek telt volna díszesebb ruhadarabokra is.⁸⁸ Véleményem szerint e szolid, visszafogott népviselet inkább a vidék nagyjából református hitű paraszt-ságának puritán mentalitását, értékrendjét tükrözte, mely szerint a vagyont, az élet értelmét a kemény munkával szerzett föld és jószág jelentette, nem pedig a *puccos* ház és a *cifra* ruha. S bár a vidék magyarságának hagyományos viselete összességében jól illeszkedik a magyarság viseletegészébe, mégis fellelhető benne a lokális elkülönülés. E táji sajátosságok csak részben magyarázhatóak a 20. századi politikai változások okozta határmódosításokkal és a magyarság többi részétől való elszigetelődéssel. A kárpátaljai magyarság évszázadok óta együtt él ruszinokkal, románokkal, németekkel és más népekkel, s a velük létesített interetnikus kapcsolatok és kölcsönhatások kiterjedtek a viseletre is. Éppen ezért naiv, egyoldalú és helytelen lenne azt feltételeznünk, hogy a kárpátaljai népviselet a magyarországinak egy archaikusabb, szegényesebb változata. Inkább olyan jelenségként, a tárgyi műveltség oly fontos szegmenseként kell azt elképzelnünk, amely a különböző tényezők által folyamatosan alakult, magába olvasztotta a szomszédos kultúrák egyes elemeit, ám gyökereit, meghatározó elemeit a kisebbségi helyzetbe való kényszerülés ellenére sem veszítette el, és a magyarországi, erdélyi, felvidéki stb. magyar viselettel párhuzamos fejlődéstörténeten ment keresztül. Például a népviseletből való *kivetkőzés* Kárpátalján nagyjából egy időben (a 20. század derekán) ment végbe a Kárpát-medence többi magyarlakta területével, miközben a hegyvidéki ruszin falvakban ez a folyamat egy-két évtizeddel később következett be. Az építkezéshez, gazdálkodáshoz hasonlóan a kárpátaljai magyar népviselet és a környező népek tradicionális

⁸⁷ Csizsár Árpád leírja, hogy a szatmári asszonyok életük során csak nagyon rövid ideig hordtak színes ruhát, harminc-negyven éves korban már sötét színű, kis mintás ruhát és fejkendőket viseltek. (Csizsár 2002: 21.)

⁸⁸ Ennél jóval markánsabb eltéréseket figyelhetünk meg a parasztság, illetve más rétegek (iparosok, városiakok, zsidó kereskedők stb.) viselete között.

viselete között is felfedezhetünk bizonyos ethno-kulturális egyezéseket. Ilyen közös pontokként határozhatjuk meg például a *guba*, a bocskor, a facipő stb. mellett a viseletet díszítő motívumkincs egyes elemeit. A csehszlovák időszakban az anyaországtól való elszakadás, a gyári konfekciótermékek terjedése, a paraszti önellátás lassú visszaszorulása következtében a helyi magyarság viseletébe egyre több „idegen” elem vegyült, s ez a folyamat a 20. század derekától (a szovjet időszak első évtizedeinek nincstelensége, *kivetkőzés* a népviseletből, majd a globalizáció hatásának erősödése) gyorsult fel drasztikusan és végérvényesen. Ennek ellenére szakavatott szemmel nézve a kárpátaljai magyarok máig kitűnnek viseletük egyes elemeivel a vidék más etnikumai közül. A néprajzkutatók munkája a viseletkutatás terén is rendkívül sürgető, mert a Kárpátalján is immár bő fél évszázada végbement *kivetkőzés* eredményeként a 21. században már igencsak nehéz az adatgyűjtés. Pedig elődeink szerény, de fáradságos munkával elkészített, ezért igen megbecsült népviselete a magyar műveltség értékes részét képezi, mely féltendő, hogy a kultúraváltás áldozatául esik.

ABSZTRAKT

Az ugocsai hagyományos ruházat, főleg az idős emberek esetében (a színes nagydobronyi viselet kivételével) visszafogott, egyszerű volt, de annál több archaikus elemet tartalmazott. Mivel a 20. század derekára Kárpátalján is végbement a *kivetkőzés*, ezen a téren különösen nehéz az adatgyűjtés. Összességében a vidék magyar népviselete a magyarság viseletegészének szerves részét képezi, mégis fellelhetőek benne bizonyos helyi sajátosságok. A helyi népviselet jellegzetes elemei a házilag szőtt kendervászon gatya, ing, pendely, a később elterjedt csizmanadrág, *ujjas*, rékli, lajbi voltak. Falvanként változott a kalap formája, a nők pedig főkötővel, fejkendővel kötötték be a fejüket. Mindkét nem előszeretettel viselt *kötőt*, *surcot*. A kemény szárú vagy ráncos csizma egy emberöltőn át kiszolgálta gazdáját. Vidékünkön terjedt tovább az Alföld irányában a *guba*, a parasztemberek jellegzetes téli viselete. A *guba* mellett a bocskorok jelenléte és különféle típusai is bizonyítják a helyi magyarság kapcsolatait a szomszédos ruszin, szlovák, román lakossággal. Az etnikailag színes Ugocsában a magyarok a férfiak bajuszviselete és pipázási szokása mellett tradicionális öltözködéssel fejezték ki nemzeti hovatartozásukat. Elődeink népviselete a magyar tárgyi műveltség értékes részét képezi, ezért kötelességünk megőrizni azt utódaink számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ГРОЗДОВА И. Н.

1972 Этническая специфика венгров Закарпаття. – В кн.: *Карпатский сборник*. Издательство „Наука”, Москва, 95–107.

КОПРИВА Аттіла

2008 *Вишивка в народному костюмі угорців Закарпаття. Історія та художні особливості*. До курсу „Історія мистецтва Закарпаття”. Конспект лекцій. Видавництво „Карпатська вежа”, Мукачево.

ПОЛЯНСЬКА О.

é.n. *Оздоблення народного одягу угорців та румун Закарпатської області // Закарпатський музей архітектури та побуту*. Рукопис. Ужгород.

BATIZI Endre

1997 *Técső és környéke. Tájéleírás és népismertetés*. In: S. Benedek András (szerk.): *Máramaros megye. Honismereti írások a Monarchia korából*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 55–56.

BOTLIK József

2000 *Gát*. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest

CSISZÁR Árpád

2002 *Néprajzi emlékek Beregből és Szatmárból*. Ujváry Zoltán (szerk.) Ethnica Kiadás, Debrecen

CSOMÁR Zoltán

1996 *A nagydobronyi nép megélhetési viszonyai, lakása, ruházkodása és népi szokásai*. In: S. Benedek András (szerk.): *A Tisza bölcsője. Kárpátaljai honismereti és néprajzi írások a reformkortól 1945-ig*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Beregszász–Budapest, 119–121.

1998 *A vármegye lakosainak néprajza*. In: S. Benedek András (szerk.): *Ung megye. Írások Ung megyéről*. Mandátum Kiadó–Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász–Budapest, 65–80.

FLÓRIÁN Mária

1997 *Öltözködés*. In: *Magyar néprajz IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 587–767.

- 2001 *Magyar parasztviseletek*. Planétás Kiadó, Budapest.
- GÁBORJÁN Alice
- 1969 *Magyar népviseletek*. Corvina Kiadó, Budapest
- GÖNYEY (ÉBNER) Sándor
- 1942 *Vegyes néprajzi gyűjtés a Szernye-mocsár környéki falvakból*. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma. EA 5408.
- GVADÁNYI József
- 1999 *Badalai Quártélyozás*. Minerva Műhely, Budapest–Beregszász
- GYÖRFFY István
- 1941 *Viselet*. In: *A magyarság tárgyi néprajza. A magyarság néprajzának első kötete*. Második kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 324–368.
- 1983 *Alföldi népelet. Válogatott néprajzi tanulmányok*. Budapest, Gondolat
- GYÖRGY HORVÁTH László – LAJOS Mihály
- 1998 *A Hömlöc lábánál. Salánk, Feketepatak és Verbóc történetéből*. Falumonográfia. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest
- HORKAY Lajos
- 2011 *Beszélő kövek. A salánki református egyház története és Salánk múltja*. Készült Kovács Sándor nyomdájában Nagyszőlősön. Reprint
- KATONA Ferenc
- 1943 *Vegyes néprajzi és szociográfiai adatok. Az ugoicsai kutatótábor nagyszőlősi bevezető előadásainak jegyzete*. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma. EA 4590.
- KÉSZ Barnabás
- 2016 *„Ruha teszi az embert” Adalékok a kárpátaljai népviselet kutatásához*. In: *Közoktatás. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja*. XXI. évfolyam, 1. szám, 23–26.
- 2018 *„A paraszti életmód tükröződése az ugoicsai magyarság tárgyi kultúrájában”*. Doktori disszertáció (<https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/09f873b4-2d3f-4748-80fd-669758bd276c/content>)
- 2018a *„A paraszti életmód tükröződése az ugoicsai magyarság tárgyi kultúrájában”*. A doktori disszertáció melléklete (<https://dea.lib.unideb.hu/bitstreams/5ab4477c-6f3d-46e0-8ae1-d6ebf09fd1960/download>)

2018c „*A paraszti életmód tükröződése az ugoicsai magyarság tárgyi kultúrájában*”. A doktori disszertációhoz tartozó tézisek (<https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/e4e85d16-6e38-4348-b17c-b48b70bf5cae/content>)

KRESZ Mária

1956 *Magyar parasztviselet (1820–1867)*. Budapest, Akadémiai Kiadó

LEHOCZKY Tivadar

1881 *Beregvármegye monographiája I–III*. Ungvár

LUBY Margit

1927 *A guba készítmódja és a gubásmesterség*. In: *Néprajzi Értesítő* XIX. évf., 144–154.

MAGYAR Néprajzi Atlasz I–IV.

1969 Morvay Judit gyűjtése. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest

MÓRICZ Kálmán

1995 *Nagydobrony*. Mandátum Kiadó–Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász–Budapest

RATKÓ Lujza

2014 *Viselet. A vallási élet és az ünnepi szokások tárgyai*. In: Ratkó Lujza (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete*. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 538–672.

USZKAY Mihály

1996 *Tiszaháti népélet Bereg megyében*. In: S. Benedek András (szerk.): *A Tisza bölcsője. Kárpátaljai honismereti és néprajzi írások a reformkortól 1945-ig*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Beregszász–Budapest, 15–22.

VISKI KRÜZSELYI Bálint

1996 *A megyét lakó egyes nemzetiségek jellemrajza. A magyarok*. In: S. Benedek András (szerk.): *A Tisza bölcsője. Kárpátaljai honismereti és néprajzi írások a reformkortól 1945-ig*. Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, Beregszász–Budapest, 81–88.

ZORKÓCZY Miklósné

1998 *Magyar parasztviseletek. Nagydobrony*. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma EA 27793.

KÉPEK

1. kép. *Técsői magyar népviselet*
Ismeretlen grafikus készítette P. Szathmáry Károly
A Tisza bölcsője c. dolgozatához. (Kresz Mária albumából)

2. kép. *Magyar ruha* (nem népviselet) Tiszapéterfalván 1939-ben
(Magántulajdonban lévő fotó)

3. kép. Idős házaspár: a nő kisujjasban, kötényben; a férfi surcban, nagyujjasban, kucsmával a fején pipázik. Gyula, 1930-as évek (Magántulajdonban lévő fotó)

4. kép. Nevetlenfalui család parasztpolgári viseletben az 1900-as évek elején, kézzel színezett műtermi felvételen (Magántulajdonban lévő fotó)

5. kép. Módos gazda. Salánk, 1940-es évek eleje
(Magántulajdonban lévő fotó)

6. kép. Salánki kalap (Fotó: Kész B., 2012)

7. kép. Négyzélvászonból szőtt *bőgatya*
(Fotó: Kész B., Salánk, 2012)

8. kép. Női rövid guba (Fotó: Kész B., Salánk, 2012)

SZERZŐINK

DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény–Budapest)

DALMAY ÁRPÁD – 1947 (Beregszász–Nyíregyháza)

FINTA ÉVA – 1954 (Beregszász–Sárospatak)

FODOR GÉZA – (1950–2024)

KÉSZ BARNABÁS – 1971 (Salánk)

ifj. KISS FERENC – 1953 (Budapest)

KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Eszeny–Budapest)

LATOR ÁSZLÓ – (1927–2023)

ORTUTAY PÉTER – 1942 (Ungvár–Bélapátfalva)

SZ. KÁRPÁTHY KATA – 1999 (Beregújfalu)

TŐZSÉR ÁRPÁD – 1935 (Pozsony)

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári–Nyíregyháza)

ZÁN FÁBIÁN BALÁZS – 2005 (Mezővári)

Lapszámunkat Réti János munkáival illusztráltuk.